
John Gray'in Yolları: Bir Liberteryen Yorum*

Daniel B. Klein^o

Klasik liberal fikirler ve liberteryen reformlar hakkında yazarken, John Gray, çeşitli terimler kullanıyor: “Klasik liberalizm” ve “liberteryenizm” yanında, “neo-liberalizm”, “paleo (eski) liberal”, “yeni sağ”, “piyasa”, “serbest piyasa ideolojisi” ve daha geniş olarak “Aydınlanma Projesi”.

Benim gibi bir liberteryenin kendisini Gray'in yazıları üzerine (bir makale) yazmaya tahrik edilmiş hissetmesinin sebebini anlamak için, Gray'in, aşağıdaki, liberteryenizmi küçümseyen ifadelerine göz atın:

Beyond the New Right [Gray, 1993b]... şu tezi ileri sürdü:

Liberal kurumların ve pratiğin tarihten mirası, şimdiye kadar sol-liberal siyasa ve ideoloji tarafından değil fakat Yeni Sağ'ın sponsorluk yaptığı piyasa fundamentalizmi tarafından tehlikeye atılmıştır (1995a, vii).

Devletin bu liberteryence mahkûm edilişi ve serbest piyasanın kutlanması sosyal bozulmanın ve siyasal istikrarsızlığın reçetesidir (1997, 133).

Tüketici tercihinin piyasa toplumlarının tek tartışılmaz değeri olarak kutlanması, kişisel ilişkilerde bağlılık ve istikrarı değersizleştirir ve evlilik ve ailenin kendi kendini gerçekleştirmenin araçları olarak görülmesi fikrini teşvik eder. Piyasa süreçlerinin dinamiğini, sosyal hiyerarşileri çözer ve yerleşik beklentileri tepetaklak eder. Toplumların, piyasanın sürüklediği işgücü mobilizasyonu tarafından teşvik edilen çözülmesi, suçla karşı en mübim önleyici tedbir olan informal sosyal davranış gözetlemeyi, eğer tamamıyla tabir etmezse, zayıflatır.

---

^o “The Ways of John Gray: A Liberterian Commentary”, *The Independent Review*, v. iv. n. 1 Summer 1999, s. 63-89.

^oSanta Clara University, Ekonomi profesörü.

Piyasa liberal siyasasının eğilimi modern toplumlarda hâlibazırda çok kuvvetli olan sühjektivist ve batta zıtlıkçı trendleri kuvvetlendirmekte ve böylece onların önündeki geleneksel hayatın yaşayan bölgelerini ve kalıntılarını güçsüzleştirmektedir (1995a, 99).

Yerleşik komünitelerin harap hâle getirilmesi ve yerleşik beklentilerin iflasi, fundamentalist piyasa liberalleri tarafından üzüntüyle değil sevinçle karşılanır. Onlar için piyasa kurumlarının sınırlanmamış işleyişi tarafından tehdit edilen hiçbir şeyin hiçbir değeri yoktur. Kendini tüketici tercihi uygulaması yoluyla yenileyemeyen komüniteler ve hayat tarzları telef olmayı bekler. Piyasa güçlerinden değerli kültürel formların korunması kabul edilemez bir paternalizm türüdür. Bildik usandırıcı söylem böyle devam eder gider (1995a, 100).

Bu paleo-liberal veya liberteryen görüşte, ayrı kültürlerin piyasa süreçleri tarafından erozyona uğratılması, bir üniversal rasyonel medeniyete ilerleyişin işareti olarak memnuniyetle karşılanacaktır. Burada paleo-liberalizm Avrupa mubafazakârlığıyla değil, kültürel farklılık insanı mirasını öldürme veya siyasi olarak marjinalize etme Eski Sol projesiyle benzerliğini gösterir... Bu perspektif kuruntulu ve ütöpiktir (1995a, 102).

Piyasa liberal ideologları bir piyasa toplumunun istikrarının yalnızca onun kanunlarını uygulama meselesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu su katılmadık aptal cevap bizci mahkûm etmemelidir (1995a, 102).

Toplumların piyasa rüzgarından korunmaya ihtiyacı vardır, yoksa rüzgarın önüne kapılıp dağılırlardır (1995a, 112).

Hâlibazırda, liberal pratik mirasımızı yenileme çabasında karşılaştığımız ana engel piyasa liberal dogmasının düşünce ve siyasa üzerindeki yüküdür (1995b, 53).

Mumafik, sınırlanmamış neo-liberalizmin hatalarının en yaman olduğu yer sosyal siyasadır (1993b, 53).

Mubafazakâr hükümet kamu çevresini koruma ve yenileme sorumluluğuna sahiptir, ki bu kamu çevresi olmaksızın piyasa bireyciliği hayat tarzı sefil ve fakirdir. Mubafazakâr bireyciler, liberal ve liberteryen bireycilerden farklı olarak, serbest (zincirlenmemiş) tercih kapasitesinin çoğu Amerikan şehirleri gibi- pis, viran ve tehlikelerle dolu kamusal alanda uygulanması gerektiği zaman, pek değerinin olmadığını kabul ederler (1993b,60).

Liberal ideologlar, rasyonalist kibirlerinin cehaleti içinde, en büyük 20. Yüzyıl Tory şairi tarafından sorulan sualin cevabını verebileceklerini zannederler: Günler ne içindir? Bu ideologlar hâlâ öğrenmek zorundadır ki, mahalli bilgi fasılasız öz-eleştiri içinde heba edildiğinde, insanlar anlar ki;

Soruyu çözmek

Papazı ve doktoru getirir

Uzun paltoları içinde

Sahaları çiğneyerek

(Gray, 1993b, 53, Philip Larkin'in şiirini alıntılıyor)

Gray'in hakaretleri özellikle şayan-ı dikkattir, çünkü Gray bir zamanlar bir klasik liberaldi. Başında bir klasik liberal olmamasına rağmen, aşikâr ki otuzlarında bu istikamete kaydı. Yıllarca klasik liberalizmin entelektüel olarak geliştirilmesine ve sosyal davasına katkıda bulundu. John Stuart Mill, F. A. Hayek ve liberalizmin tarihi üzerine kitaplar yazdı. Onun *Beyond the New Right* (1993, b) adlı kitabının arka kapağında şu ifade vardır: "On yıldan fazla bir süredir [Gray] Yeni Sağ fikirler ve think tanklarla düşünüp kalktı." Gray, ABD'de Institute for Human Studies, Cato Institute, Liberty Fund ve Social Philosophy and Policy Center'in da aralarında olduğu liberteryen veya klasik liberal organizasyonlarla çalıştı; İngiltere'de Institute for Economic Affairs ile çalıştı. Bu kuruluş 1989'da Gray'in klasik liberal kitapçığı *Limited Government: A Positive Agenda*'yı yayınladı. Fakat daha önceleri, Gray'in çalışmaları klasik liberal ideolojiye karşı kesin bir rahatsızlık göstermişti ve bu rahatsızlık sert bir aleyhtarlığa evrildi.

Gray'in kitaplarını ideolojik göçmenlikle ilgili bir proje üzerinde çalışırken okumaya başladım. Gray'in, uzağa göç ettiği ve hayatının daha klasik liberal safhasını müteakiben, ender bir istikamette -küçük devlete inançtan pek de küçük olmayan devlete inanmaya- göç ettiği için şuanlıdır. Gray'i ideolojik göçme projesi çerçevesinde araştırırken, onun daimî olarak belirli şekillerde tartıştığını gördüm. Onu karakteristik yollarını bir kere kavrayınca, eserlerini okumak çok daha kolay oldu.

Burada, John Gray'in yolları üzerine, yazılarına karşı sabırsızca bekleyen bir muhtıra sunuyorum. Kendimi Gray'ın muhalifi olarak konumlandırmakla beraber, önemli kuşkularla böyle yapıyorum. Bu düşüncedeki -a temel şeyi -Gray'in münasip şekilde ortaya koyduğu, siyaset felsefesi ve özellikle liberalizm hakkındaki pehlivanımsı tavrı- paylaşıyorum. Keza, onun öğrenme alanının genişliğine, cesaretine ve çalışkanlığına hayran oluyorum. Ancak, onun iyi siyasa reformu davasına zarar verecek şekilde entelektüel bakımdan sorumsuz olduğunu düşünüyorum. Benim amacım eserlerindeki belirli teessüf edilecek temaları ve retorik taktikleri teşhir etmek ve onlara cevap vermek.

John Gray'in ele alacağım yolları şunlardır:

- Gray daima bir saman adam inşa edip sonra onu yenden yere vurmaktadır.
- Gray genellikle muhalifinin görüşüne kolay kırılırlık atfetmekte, bir müphemlik veya eksiklik teşhis edilir edilmez bütün fikirler demetinin dağılacağında ısrar etmektedir.
- Gray, çoğu durumda, bir muhalif teşhis ettiğinde onu aşikâr biçimde yanlış sunmaktadır. Kaynakların gerçekten söylediğiyle uyumsuz fikirleri delalet üzere zikirler ve eksik alıntılar taktim etmektedir.
- Gray, muhalifini vahiy alan umacıya çevirerek, çoğu zaman, abartılı terimlerle tanıtmaktadır.

Gray'ın yazılarındaki özellikle dikkate alacağım iki tema Gray'ın ABD'yle ilgili düşmanca görüşleri ve elitizmidir.

Özgürlük Düsturu ve Sınırları

Gray her zaman klasik liberal düşüncedeki temelci (foundationalist) ve rasyonalist çizgilere muhalefet etti. Aynı antipatiyi Hayek'in yazılarında da bularak 1984'te Hayek'i şöyle övdü:

Hayek'te, klasik liberalizmin, hatalardan -özellikle soyut bireycilik ve teukitçi olmayan rasyonalizm hatalarından- arındırılmış yeni bir ifadesini buluruz, ki bu hatalar klasik liberallerin çalışmalarında bile bulunmaktadır ve Hayek muhafazakâr felsefenin en derin ferasetlerinden bazılarını kavrayarak onları düzeltmeye muktedir olmuştur (1984, viii).

Gray klasik liberalizmden uzaklaşmaya başlayınca, klasik liberalizmi kamçulamak için rasyonalizm, temelcilik ve fundamentalizm suçlamalarını kullanmaya başladı. Onun 1989'dan beri düzenli şekilde yaptığı bu manevra bir saman adam kurgulamaya ve kurbanına sahte bir kırılırlık atfetmeye dayanmaktadır. Örnekleri ele almaya başlamadan evvel, temelciliğin ve rasyonalizmin liberteryen ve klasik liberal düşünceyle ilgisini ve onlardaki yerini araştıralım.

Liberteryenizmin merkezî fikri özgürlüktür -özel mülkiyet maksimi ve rıza ve sözleşme özgürlüğü. Fakat düsturun birkaç tür sınırı vardır.

İlk olarak, düstur bazen belirsizdir. Rızanın sınırları ve mülkiyette gömülü haklar bazen belirsiz (vazih olmaktan uzak) ve müphemdir. Şu gri alanları düşünün: Bir komşunun evinin çirkinliği; hoş olmayan gürültüler; gençlerin (reşit olmayanların), bunamışların, zihnen yavaşlamış olanların rızasının temeli; doğmamış ceninle alâkalı meseleler; evlilik ve istihdam edinme dâhil devam edegelen ilişkilerdeki zımnî şartlar (sınırlar); özel gönüllü anlaşma ile zorlayıcı mahallî yönetime uzanan aralıksız bütün. Düstur bir minimal devleti finanse etmek için vergilendirmenin zorlayıcı (zora dayalı-coercive) özgürlükle çatışır olup olmadığı hakkında da belirsizdir.

İkinci olarak, düstur eksiktir. Devlet kaynaklarının kullanımını idare etmek için hiçbir kural tayin etmez; kamu yönetimiyle ilgili binlerce meselede sessizdir. Devletin vergi saldığı ve gelir elde ettiği nazara itibara alındığında, özgürlük düsturu, kendi başına, bu varidatın refah harcamaları için kullanılıp kullanılmayacağını söylemez. Devlet kaynaklarının özelleştirilmesi kabul ettiğimiz zaman, o bize nasıl ve ne kadar hızlı özelleştirme yapmamız gerektiği konusunda bir şey söylemez. Bize ceza verme ve tazmine zorlama hakkında talimat vermez. Eksiklikler boldur.

Üçüncü olarak, bazı durumlarda düsturun sonucunu beklemek arzuya şayan değildir. Özgürlüğe koşma gücüne sahip bir siyasa yapıcısının öyle yapma-

sı akıllıca olmayabilir. Özgürlük doğrultusunda 1980'lerde ABD'de tasarruf ve kredi endüstrisinin deregülasyonu gibi parça parça adımlar gayri makul (gayri aklî) olabilir. Bugün Los Angeles'taki hava kirliliğini kontrol etmek için hiçbir hükümet hiçbir şey yapmamalı mıdır? Bugün belirli bir otoyolun inşasında hükümete istimlak yetkisi (eminant power) verilmemeli midir? Her seviyede (federe ve federal) hükümetler makineli tüfekler ve bombalarda serbest piyasa müsaade etmeli midir. Arzu edilmezliğin örnekleri boldur.

Dördüncü olarak, liberteryenler özgürlüğün arzuya şayanlığını mevcut siyasanın itiraf ettiği için çok daha sık ve daha kesin olarak düşünürler ve yüksek vergilere ve refah devletine muhalefet ederler. Fakat hiçbir tez heyeti liberteryen reformlar için otoriteli haklılaştırma veya "rasyonel temel" sağlamaz; hiçbir tez heyeti liberteryen pozisyonun muteberliğinin ondan çıkarılabileceği temel gerçekleri tarif etmez.

Gray bize tekrar tekrar liberteryenizmin bu dört sınıra sahip olduğunu hatırlatır. İtiraz edilebilir olan, ilk olarak, onun bütün liberteryen teorisyenlerin bu sınırları inkâr ettiği ve ikinci olarak bu sınırlılıkların liberteryenizmi anlamsız ve gülünç hâle getirdiği yolundaki iddialarıdır.

Gray Bir Hasır Adam İnşa Eder

Aşağıdaki ifadeler, Gray'in, klasik liberalizmin veya liberteryenizmin yukarıda belirtilen sınırları inkâr ettiği iddialarının örnekleridir:

Özgürlüklerimizin, negatif veya pozitif, bir seferinde ve tümüyle gayet kesin biçimde tespit edilebileceği yolundaki klâsik liberal fikirler sırf bir illüzyondur (1993b, 82).

Politik rasyonalizmin türleri ... siyasal muhakemeyi (akal yürütmeyi) adâlet ve haklar ilk prensiplerinin bir uygulanması olarak tarif eder... O, devlet faaliyetinin fonksiyonlarının ve limitlerinin, insanların ve insanların devletlerinin tevarüs ettiği tarih, gelenek ve şartlarla değişmek yerine, bir teori tarafından, bir hamlede ve bütünüyle, tespit edilebileceğini kabul eder (1993b, xii).

Liberalizmin geleneksel çeşitleri hep rasyonel tercih konseptlerinin örnekleridir. Onlar, aynı zamanda, kültürel farkların insanların temel vasıfları değil geçici vasıfları olduğunu kabul eden üniversalist antropolojinin de örnekleridir (1995a, 66).

Geleneksel liberalizm, bütün çeşitleriyle bir üniversalist siyasal teoridir. Onun muhterasi bütün insanlık için en iyi rejimi, ideal olarak en iyi kurumları tavsiye eden bir ilkeler dizisidir (1995a, 64).

Klasik liberalizm veya piyasa fundamentalizmi adını verdiğim şey, Marksizm gibi, tarihin bilinmezliklerini ve kültürel farkları aşmanın ve daha önce var olan tüm medeniyetlerden nitelikçe farklı bir üniversal medeniyet kurmanın projesi olan Aydınlanma projesinin bir çeşididir (1995a, 100).

Piyasa fundamentalizminin klâsik Marksizmle bismillîği aşikârdır... Her ikisi de insan modellerinin homo-economicus olması bakımından ekonomizmin türleridirler ve kültürel ve siyasî hayatı ekonomik determinizmin indirgeneci terimleriyle teorize ederler (1995a, 101).

Benim odak noktam burada paleo-liberal ideolojinin aldatıcı iddiaları oldu, ki bu ideolojide bireysel tercih en üstün değer konumuna yükseltilir ve aynı zamanda bütün moral öneminden arındırılır (1995a, 118).

Yakın zamanlarda mubafazakâr düşünceye hükmetme noktasına gelen neo-liberalizmde (gömülü) tehlike ütopyacıdır -insanlar kendilerini içinde bulduğu müşkül durumun- ki bu durumda eşyalar (şeyler) her zaman birleştirilebilir değildir ve bazen kötülüklerle dayanır ve bir kötülüğün ortadan kaldırılması çoğu zaman bir diğerini açığa çıkarır -her nasılsa aşılabilir olduğu inancı veya umudu. Bu, mubafazakâr düşüncecinin Yeni Sağ'ın ideolojisinin hakimiyetine girmesinde gömülü olan tehlikeydi -çağdaş problemlerin, bütünüyle ve gâya ebediyen, laissez-faire liberalizminin Manchester Okulu'nun teorilerinin yeniden canlanması tarafından hokkabazca çözülebileceği yolundaki tehlikeli hayal (1993b, 65).

Genç Randcılar -basit bir kurtuluş arayan buluş çağındaki kızlar ve oğlanlar- liberteryenizmi keşfedebilir ve onun sınırlarını ihmal ve hatta inkâr edebilirler. Fakat Gray'in saldırıları onyediyen yaşında olanları hedef almamaktadır. Kınanalar (mahkûm edilenler) arasında öncü liberteryen düşünürler yer almaktadır -sadece Ayn Rand, Murray Rothbard ve Robert Nozick değil fakat aynı zamanda Adam Smith, William Graham Sumner, Ludwig von Mises, Milton Friedman ve F. A. Hayek, gerçekten bütün düşünürler ve klâsik liberal düşünürler.

Birçok klâsik liberal "doğal hukuk" ve "doğal haklar" düsturlarını kabul etmedi ve hiçbir şekilde görüşleri için bir otoriteli "rasyonel temel"e sahipmiş gibi görünmeye çalışmadı ve hatta bunu ummadı. Hayek rasyonalizmin ve temelciliğin tuzaklarına karşı ikazda bulundu; laissez faire gibi basit düsturları dışladı; belirsizliklere, eksikliklere ve arzu edilmezliklere dikkat çekti ve bir birleşik fayda maksimizasyoncusu olarak birey kavramına karşı tezler ileri sürdü.

Gray'in Kırılğanlık Seferi

Liberteryenizmin dört sınırı felsefî olarak onu tahrip edici değildir; çünkü aynı sınırlar -belirsizlik, eksiklik, arzu edilmezlik ve temel eksikliği- bütün siyasal felsefelerde mevcuttur. Bir siyasal felsefe -devlet reformu için bir gündem ve bunu destekleyen bir argüman grubu- on yedi yaş kuşağının aradığı kalitelere sahip olmamaya mahkûmdur. Ancak, Gray klâsik liberal düşüncenin bu türden kırılğan bir sistem olmaya dayandığı iddiasında bulunmaktadır. Belirsizlik, eksiklik, arzu edilmezlik ve temel yokluğunun

klâsik liberal düşünceyi parçalamaya yeteceğini düşünmektedir. Sanki, bir alacakaranlık olduğu sürece, gece ve gündüz arasında anlamlı bir ayrım yokmuş gibi konuşmaktadır. Gray aynı sınırlara kendi düşüncesinin de sahip olduğunu kabul etmektedir. O zaman, niçin bunlar Gray'in kendi tezlerinin de altını oymamaktadır?

Aşağıdaki ifadeler Gray'in klâsik liberal veya liberteryen düşünceye sahte kırılğanlık atfetmesini örneklendirmektedir:

Negatif özgürlüğe itiraz, kendi başına ve kendinden alındığında, onun muhtevasının radikal biçimde belirsiz olmasıdır (1993b,78).

Negatif özgürlük kavramını tam da kendisindeki bu belirsizlik, özgürlüğün sınırlanmasında düşünce ve siyasaya otoriteli rehberlik edecek bir ilkenin -Spencer'in En Büyük Eşit Özgürlük, veya, meselâ, J. S. Mill'in diğerlerine bir zarar (verme) söz konusu olmadukça özgürlüğü sınırlamama hakkındaki "tek basit ilke"si- konmasını (ifade edilmesini) çökertmektedir. "En büyük özgürlük"ü tespit edemeyeceğimizden, onu maksimize etmekten bahseden prensipler boştur. Klâsik liberallerin bâlâ yaptığı gibi negatif özgürlüğü maksimize ederek zoru minimize etmekten bahsetmek hayaller âleminde geçinmektir (1993b, 78).

Laissez-faire prensibinin terimleriyle sözü edilen devletin rolü klâsik liberal kavramları bu prensibin kendisinin pratik olarak anlamsız olmasıyla maluldür... Laissez-faire ideali yalnızca bir seraptır (1993b, 6).

Bu yüzden minimum devlet teorileri bilgi verici olmaktan daha kötüdür; onların hemen hemen hiç muhtevası yoktur (1993b, 6).

Gerçekten, muhtevalarının açık uçlu ve tanımlarının muğlak olması yüzünden, negatif haklar -ki minimum devlet negatif haklar terimleriyle teorileştirilir- (minimum devlete), benim devletin münasip fonksiyonları anlayışını karakterize eden belirsizliğin tümünü verir. (1993b, 6)

Kırılğanlık seferi, Gray hesabına, en azından bir nezaket yokluğunu göstermektedir. Bir muhalifin vaziyetinin bazı zayıflıkları olduğunda bile, bu zayıflıklar bağımsız güçlülükleri yıkmaz. David Boaz'ın son kitabı *Liberterianizm: A Primer*'de (1997) haklar teriminin kullanımını düşünün. Boaz şöyle yazar:

"Her insan, başkalarının eşit haklarına müdahale etmediği sürece, hayatını seçtiği gibi yaşama hakkına sahiptir" liberteryen ilkesinin sonucu şudur: Hiç kimse bir başkasının şahsına veya mülkiyetine karşı saldırganlığa girişme hakkına sahip değildir. Bu liberteryenlerin saldırmazlık aksiyonu adına verdiği şeydir ve liberteryenizmin merkezî ilkesidir (Boaz, 1997, 74).

Gray'le hemfikirim ki, aksiyomlar ve sonuçlar terimleriyle konuşmak yanıltıcıdır ve olması gereken şey hakkında soyut düsturlara işaret ederken haklar (ki Boaz bir başka yerde onlardan "doğal haklar" diye bahseder) terimleriyle konuşmak yararlı değildir. Boaz'ı belirsizliklere, eksikliklere ve

maksiminin zor hâllerine daha fazla dikkat etmemekle kusurlu bulabilirim. Fakat bu tür eleştiriler kitabının değerini fazla azaltmaz. Kitabın ağırlığı liberteryen düsturun nispi gürbüzlüğü hakkında argümantasyondan oluşmaktadır. Argümantasyon mülkiyetin, rızanın ve sözleşmenin sadece ekonomik refaha ulaşmadaki rolünden değil fakat aynı zamanda insanların onurunu tasdik etmedeki, farklı hayat tarzlarına tolerans göstermedeki sosyal ilişkilerde güven hasıl etmedeki ve sivil toplumu canlandırmadaki rolünden de bahsetmektedir. Boaz'ın alacakaranlıkla az meşgul olması onun gece ile gündüz arasındaki ayrımının değerini tahrip etmez; birini diğerine tercih etme lehindeki argümantasyonunu da geçersizleştirmez (ve bir ilk okuma kitabının alacakaranlıkla uğraşması gerektiği de şüphelidir). Gray, bütün liberal doktrinlerin kritik şekilde alacakaranlığın olmamasına dayanan kırılğan bir doktrin olduğunu iddia eder. Ancak, liberteryen düşüncenin çoğu -Thomas Paine, Thomas Jefferson, Lysander Spooner, Herbert Spencer, Albert Joy Nock, Rothbard ve diğer ütopyacı liberal rasyonalist Aydınlanma dogmatiklerinin yazıları dâhil- gündüz versus gece tartışmalarından müteşekkildir, ki bu Gray'in amansız itirazını güçsüzleştirir: "Fakat bir alacakaranlık var."

Chandron Kukathas Gray'in kırılğanlık seferiyle ilgili olarak şöyle bir yorum yapmaktadır:

Gray'e göre, negatif özgürlüğün mübterası "kesin olarak belirsizdir." Şimdi, onun bununla kastettiği, negatif özgürlüğe saygı emreden bir ilkedeki bireysel ve kurumsal davranışla ilgili kesin bir baklar ve yasaklar seti çıkartamayacağımızsa, o mükemmelen baklıdır. Fakat, bunun niye ciddi bir itiraz olduğunu anlayamıyorum. Siyaset teorisi bir prensipler dizisinin iddia edilmesiyle sonuçlanmaz; siyasal argüman ve ahlâkî mübakereme yine de devam etmelidir; prensipler yorumlanmalı ve yorumlar savunulmalıdır. Sosyal teori genel olarak "belirsizdir". Gerçekten, Aristotle'ın bir konunun müsaade edeceğinden daha fazla kesinlik peşinde koşmamalıyız şeklindeki âkil tavsiyesini kabul etmeliyiz (Kukathas, 1992, 105, vurgular orijinalinde).

Gray'in Adam Smith'i Yanlış Takdimi

Gray'in yazıları hem destekleyen otoriteleri zikredişlerinde ve hem de muhalif otoriteleri eleştirisinde kusurludur. Gray ticaretin ve piyasa güçlerinin tarzlar ve ahlâk üzerindeki etkisine her zaman dikkat etmiştir. 1984 kadar erken bir tarihte Smith'in otoritesini aşağıdaki gibi kullanmaya başladı: "Hem Adam Smith'le hem neo-muhafazakârlarla regüle edilmemiş piyasanın bir çeşit fikirsiz hedonizm -ki bu hedonizm onları daha hayatî zulümlere karşı savunmasız hale getirir- yaratmaya meyilli olduğu ileri sürülür (1984, 131).

Gray'in ticaret toplumunun ahlâkî sonuçları hakkındaki kendi tavrı takladır. Meselâ, o, şöyle yazmıştır: "Kolektif muameleler altruizmi kolaylaştırırken piyasaların egoizmi teşvik ettiği önyargısı, eğer bir şeyse, gerçeğin tersidir"

(1993b, 79). Mamafih, 1992'den beri, şimdiye kadar yapılan alıntılar tarafından ispatlandığı gibi, onun, piyasa güçlerini kültürel bağların ve edep normlarının yıkıcıları olarak tasviri artmıştır.

Gray, "piyasanın toplumları rüzgarın önündeki parçalara" çevirdiğinde, "yerleşik beklentileri alt üst ettiğinde" ve suçu azdirdiğinde ısrar etmektedir. Gray toplumları piyasanın "yıkıcılıkları"ndan korumak istemektedir (1995a, 181).

Yıkıcılık görüşünü desteklemek için Gray, tekrar tekrar Smith'in otoritesine başvurmaktadır. (1984, 131; 1995a, 55, 98; 1997, 5) *Lectures and Jurisprudence*'dan sözler aktardığında tamamıyla böyle yapmaktadır, ki Smith bu eserinde ticarî toplumun dezavantajlarını tasvir etmektedir. Smith'den uzun bir alıntı yaptıktan sonra, Gray şu sonuca varmaktadır:

Smith'in yeni takipçileri, buna rağmen, onun bilge özeti ve sonucıyla ilgilenmemiştir: "Bunlar bir ticarî rubun dezavantajlarıdır. İnsanların zihni (aklı) daralır ve yükselmeyi başaramaz bâle getirilir, eğitim küçümseir veya en azından ihmal edilir ve kahramanlık rubu tamamen ortadan kaldırılır. Bu kusurları gidermek ciddi şekilde dikkate almaya değer bir konu olacaktır." Bir ticarî toplumun, onun önemli teorisyenlerinden biri tarafından böylesine canlı tespit edilen ahlâkî ve kültürel yetersizlikleri, banal serbest piyasa söyleminde, o da eğer dile getirilirse, çok daha az önemli bir konu olarak ele alınır (1995a, 98).

Liberteryen-liberal bilimsel çalışmaların ticarî toplumda davranış meselelerine yetersiz önem verdiği inkâr edilemez. Fakat, Gray, Smith'in yazılarını tek taraflı kullanmakla kusurlu bulunabilir. Smith'in, Gray tarafından bolca alıntılanan -ticaretin "tarzlar üzerindeki etkisi"yle ilgili tartışması şöyle başlar: "Her ne zaman bir ülke ticarete dâhil edilirse, dürüstlük ve dakiklik daima ona refakat eder." (Smith, 1978, 538) Smith, ticarî toplumda sık ticarî muamelelerin ve şöhretin iyi davranışı nasıl teşvik ettiğini uzun uzun anlatır.

Şu sözlerle tartışmayı bağlar:

Ticarî muameleler sık olduğu vakit, insan sadece bir sözleşmeden dakiklik ve dürüstlükten bütün olarak kazanacağı kadar kazanmayı beklemez, gerçek menfaatinin farkında olan insan, hak sabibi olduğu şeyi kaybetmeyi, şüpheye bir temel oluşturmaya terâh edecektir. Bu türden her şey ender olduğu kadar iğrençtir de. İnsanların daha büyük kısmı tüccar olduğunda onlar aynı zamanda dakiklik ve dürüstlüğü moda bâlîne getirir ve bunlar bu yüzden ticarî toplumun ana değerleridir (Smith, 539).

Ancak böyle bir iyimserliği ifade ettikten sonra Smith, kötümser unsurlara döner, ki onlara şunu ifade ederek bir giriş yapar: "Mamafih, bir ticarî ruhtan çıkan bazı rahatsızlıklar vardır." Gray'in anlatımı Smith'in iyimserliğinin bittiği yerde başlamaktadır. Gray hiçbir yerde Smith'in ahlâkla ve ticarî toplumla ilgili görüşlerini ifşa etmez. (Smith'in ahlâkla ve ticarî toplumla ilgili görüşleri hakkında bir tartışma için bkz. Sheamur ve Klein, 999)

Gray'in Hayek'e Muamelesi

Bahsedildiği gibi Gray otuzlarındayken klâsik liberalizme yöneldi. Fakat o her zaman bukalemunkilere benzer vasıflara sahipti. Jeremy Shearmur (1997) “[Gray’in] en son çalışmalarının bazıları ciddi şekilde tribünlere oynamayı kapsamaktadır” yazmıştır. Hayek’e muamelesinde, 1983’te, Gray, Salisbury Review için, muhafazakârlık oynamıştır. (Gray 1993a’da yeniden yayımlandı.) Hayek üzerine bir kitap yazmak üzere Institute for Human Studies’i ziyaret ettiğinde ve 1989 ve 1992’de Institute for Economic Affairs için siyasa gündemlerini tarif ettiğinde (Gray 1993b’de tekrar basıldı) Hayek’in liberalizmi ve anti-devletçiliği hakkında daha heyecanlıydı. Siyasal kanaatin ağırlığı piyasa safından uzağa kaydıkça ve Gray’in bir kanat oluşturucu olarak önemi artınca, Gray -ister muhafazakâr Center for Policy Studies için isterse, son yıllarda, Yeşiller ve İşçi Partili dinleyiciler için yazsın- hevesle Hayek’i suçladı. Gray şimdi Hayek’i bir “neo-liberal ideolog” (1995a, 53), ve “piyasa mübadelesinin gayri şahsî bağı”nın garezsiz müdafii olarak tasvir etmektedir (1993, b 52).

Benim Hayek Görüşüm

Hayek, felsefesinin belirsizlikleri ve eksikliği hakkında açıktı. Klâsik liberal pozisyon için “rasyonel bir temel” olduğu iddia edilebilecek bir muhakeme tarzına ne sahipmiş gibi davrandı ne de sahip olmayı umdu. Alacakaranlık bölgelerde ve haklılaştırmanın (ve self’in, bkz. Klein’de Hayek’le ilgili zikirler, 1999a) sınırsız gerilemesinde rahattı. The Constitution of Liberty’de teşebbüs ettiği şey hukukta ve hükümet siyasasında arzu edilen şeyleri kesin bir şekilde tavsif etme değildi, fakat onlara, arzu edilenlerle ilgili benzer hassasiyetleri olanların vermiş olduğu daha kapsamlı ve daha hoş bir vasıf kazandırmaktı. Ancak, Hayek’in yaklaşımın bir vechesi onu rasyonalizm suçlamalarına maruz bırakır: Onun özgürlük kavramı daima arzuya şayan (yani, onun önermelerini kabul eden bir toplumda arzuya şayan) şeyler hakkındaki duyarlılıklarıyla uyumludur. Arzuya şayanın daima özgürlükle uyumlu olduğu görüşünü muhafaza etmek onu özgürlük helezonlara sürükledi: Özgürlük keyfî davranışlarla zorun yokluğuna dayanır, o hukukun hâkimiyetine dayanır, hukukun hâkimiyeti kuralların ve ilkelerin soyutluğu standardına dayanır. (bkz. Hayek, 1960, bilhassa 11, 142-44) Sonuç, esrarengiz, soyut ve genellikle anlaşılmaz bir özgürlük nosyonuydu.

Özgürlüğü Rothbardçı (bkz. Rothbard, 1982) anlamda -mülkiyet, rıza ve sözleşme- kullanmayı tercih ederim, fakat özgürlüğü sadece daha önce konulan sınırların sergileyen bir düstur olarak telakki ederim. Hayek belirsizlik, eksiklik ve temelden mahrumiyet bakımlarından sınırlılıkları kabul etti, fakat arzuya şayan olanın bazen özgürlükle çatıştığı fikrine direndi. Rothbard

da arzuya şayan olanın daima özgürlükle uyumlu olduğuna inandı, fakat, Hayek'in özgürlüğü arzuya şayan olan hakkındaki duyarlılıklarına uyması için biçimlendirmesine (yontmasına) karşılık Rothbard arzuya şayan olanı kendisinin özgürlük fikrine uyması için biçimlendirdi (yonttu). Benim yaklaşımım özgürlük nosyonunda Rothbardçı, fakat arzuya şayanla ilgili duyarlılığında Hayekçi. Meselâ, bazuka sahipliği üzerindeki sınırlamalar, benim ve Rothbard'ın perspektifinden, özgürlüğü ihlâl eder, fakat, verili şartlarda, Rothbard açısından değil fakat benim açımdan, arzuya şayan olabilir. Hayek belki bazılarının arzu edilir (makbul, hoş) olmasında hemfikir olabilir, fakat aynı zamanda böyle sınırlamaları kendi özgürlük nosyonu ile bağdaştırabilir.

Mamafih, Hayek'in *Constitution of Liberty*'sindeki kusur ölümcül değildir. Esasta, bazuka meselesi gibi, makbul olanla ilgili Rothbardçı ve Hayekçi yargıların uyuşmaz olabileceği meseleler bilhassa önemli değildir. Rothbard ve Hayek temelde arzuya şayan reformda hemfikirdir -her ikisi de liberteryendir- ve Hayek'in kitabı ortak gündemi hoş bir şekilde geliştirir.

Hayek'in yaklaşımı, belki, onun şartlarına uygundur. Daha somut olmuş olsaydı, Hayek'in Mises'ten alınmış derin anti-devletçiliği çok daha aşikâr olacak ve Hayek'in argümanlarından gerçekten etkilenmiş birçok okuyucuyu kaçıracaktı. Bir siyasal felsefeyi bağlama yerleştirmeye yönelik her çaba benzer problemlere sahip olacaktır. Benim tercih ettiğim teşhis edilmiş sınırlılıkları kolayca itiraf eden bağlama yerleştirme buna bir istisna teşkil etmez.

Hayek'in düşüncesini tasvirde, Gray, en azından üç bakımdan zikzak çizmektedir: Acaba Hayek bir rasyonalist midir? (Gray önce hayır, sonra evet dedi) Hayek bir muhafazakâr mıdır yoksa bir liberteryen-liberal midir? (Gray'in görüşü dinleyicisine-izleyicisine bağlı olarak değişti.) ve Hayek'in düşüncesi takdire şayan mıdır değil midir? (Gray önce evet, sonra hayır dedi)

Hayek Bir Rasyonalist midir?

Rasyonalizm dediğimiz zaman, arzuya şayan olanı (makbul olanı) kesin olarak karakterize etmek veya arzuya şayan sayılan şeyin arzuya şayanlığı için bir nihaî (metakültürel) "rasyonel" temel sağlamak kanaatini, emelini veya niyetini keşfederiz. Rasyonalizm teşhis ettiğim sınırlılıkların inkârı veya yersiz ihmalidir. 1981'de, Gray'in makalesi "Hayek on Liberty, Rights and Justice" akademik dergi *Ethics*'de yayımlandı (Gray, 1989'da yeniden basıldı). Makale şimdiye kadar ele alınmış olan, Hayek'in "özgürlüğü" arzuya şayan olana uyması için kurması problemi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gray'in tavsifiyle, Hayek'in özgürlük teorisi "belirlenmiş olmanın aşağısındadır": "Özgürlük ve adalet (veya arzuya şayan olan) arasında duran kavramsal bağlantılar, Hayek'in doktrininde, karşılıklı olarak terkip teşkil eden konseptler arasındaki ilişki-

ler olur.” (1989, 97; bkz. aynı zamanda 91-92) Özgürlüğün arzu edilenle aynı hizaya gelmesi Gray’i Hayek’in düşüncesinde bir rasyonalizm unsurunun bulunduğunu iddia etmeye sürükler: “Hayek’in sosyal ve siyasal felsefedeki çalışmalarındaki ana ilgisi onun rasyonalist ile şüpheciyi evlendirme... teşebbüsünde yatmaktadır” (89). Gray, Hayek’in ne arzuya şayanı tasvirine rasyonel bir temel vermeyi iddia ettiğini (90) ne de onun arzuya şayan görüşünün bütün insanlar için uygun olduğunu (veya aynı biçimleri aldığını) not eder. (Gray, 1989,94) Genel olarak, Gray’in makalesi akademiktir ve diğer yazılarıyla karşılaştırıldığında çekingendir. Bu makale göstermektedir ki, Gray her zaman özden ziyade felsefi biçim meseleleriyle ilgilenmektedir. Gray’in makaleleri Hayek’in daha küçük devlet için ortaya koyduğu zengin argümantasyon geniş heyetiyle meşgul olmaz. Yalnızca Hayek’in özgürlük ve adâlet tasvirini göz önünde tutar.

Gray’in “Hayek as a Conservative” adlı makalesi 1983’te *Salisbury Review*’de yayımlandı (Gray 1993a’da yeniden yayımlandı). Buradaki Hayek tasviri daha kesin bir anti-rasyonalistin tasviridir:

Mamafib, Hayek’in septik ve Kantçı bilgi teorisinde en ayırt edici olan onun şu feresetidir: Bizim bütün teorik, teklifli (propositional) veya vazıh bilgimiz bir geniş zımnı, pratik ve ifade edilmemiş bilgi çerçevesi farzeder. Hayek’in buradaki fereseti Oakeshott, Ryle, Heidegger ve Polanyi’nin feresetine benzemektedir; onlar gibi Hayek anlar ki teorilerinde tecessüm ettirebilecek bilgi, alışkanlıklarda ve davranma yaratılışlarında (nizamlarında) tecessüm eden bilgiden sadece ayrı değildir, fakat aynı zamanda her noktada ona bağımlıdır (dayanmaktadır) (Gray, 1993a, 34).

Bizim aşikâr bilgimiz sadece muazzam bir zımnı bilginin görülebilir yüzü olduğundan aklımızın onları yönetmeye yeterince muktedir olacağını asla bilemeyiz. Bu yüzden aklın rasyonalist devlet ideali kendi başına hayalidir. O zaman kendi kendisini bilinçli aklın ışığıyla yöneten akıllı insanlar toplumu ideali çok daha fazla mucizevidir. Aklımızın onları idare etmeye yeterli ve muktedir olacağını asla bilemeyiz, çünkü bizim sarıh bilgimiz yalnızca geniş bir zımnı (sözle ifade edilmeyen) bilginin görünen yüzeyidir. Bu yüzden aklın yönetimi rasyonalist idealinin kendisi hayalidir. O zaman bilinçli aklın ışığıyla kendini yöneten zihinler toplumu ideali mucizeden fazladır. Modern rasyonalizmin -Hayek’in adlandırmasıyla kurucu rasyonalizmin- çok sayıdaki projesi bilinçli aklın, zihnin hayatındaki düzenin anası değil fakat daha ziyade âciz üvey evladı olması gerçeğinde batmaktadır (çökmektedir.) Modern radikal hareketlerin (akımların) hepsi -Marksizm yanında genç Mill’den sonra liberalizm- Hayek için imkânsız elde etmeye teşebbüs eder (Gray, 1993a, 35).

Hayek’in eleştirileri seçkin bir anti-rasyonalist düşünürler hattını seslendirir (Gray 1993a, 36).

⁴ Kolektivistler tarafından daima bulanıklaştırılan bu hayatı ayırım hakkında bkz. F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*.

[Hayek'in] esas önemi, sanırım, klâsik liberalizmi kibirli rasyonalizmin yükünden kurtarmasıdır (Gray, 1993b, 37).

Gray'in Hayek üzerindeki 1984'te yayınlanan kitabında, (önsözden daha önce yapılan alıntının gösterdiği üzere) anti-rasyonalizm hâlâ en üsttedir. Gray Hayek'in düşüncesinde "bu düşüncenin rasyonalist ve şüpheli veçheleri arasında bir çatışma" bulur (1984, 139), fakat şu mütalâalarda bulunur:

Bu revizyonların hiçbirisi Hayek'in araştırma programının merkezî feresetleriyle uzlaşmaz – sosyal kurumlar insan davranışlarının niyetlenmemiş sonuçları olarak doğar ve yararlı şekilde zımnî sosyal bilginin taşıyıcıları veya araçları olarak kavranacaktır... Hayek çağdaş araştırmayı kurucu rasyonalizmin iptal edilmiş entelektüel geleneğinin ölü ağırlığından azade kılar (Gray, 1984, 140; kezâ bkz. 114,130).

Gray, Hayek'in reddedildiği sonraki yazılarında, Hayek, aniden, Gray'in niye fikir değiştirdiği hiç izah edilmeden, bir rasyonaliste dönüştürülür. Gray, Hayek'in (ve diğerlerinin) liberalizminin "bir rasyonel tercih kavramına dönüştüğünü" iddia eder. (1996,8 kezâ bkz. 1995a, 66) Hayek'in, daha önce Gray tarafından övülen, sosyal adâlet fikri analizi "rasyonalistik bir eleştiri" olur (1995a, 187 n. 20), fakat, Gray, bize Hayek'in yazılarındaki rasyonalistik unsura yönlendirecek bir açıklama yapmaz veya sayfa referansı sağlamaz. Shearmur'un işaret ettiği gibi, Gray'in, Hayek'in sosyal adâlet eleştirisine yönelik tavrı "şimdi Hayek'te yanlış olduğunu düşündüğü noktaları tartışmaksızın... daha önceki dalkavukça (müfrit) övgüden kınamaya dönüşmektedir." Gray, 1997'de yayınlanan derlemesinde, "Hayekyen teori"deki (37) "kaba rasyonalist terimler"den bahsetmekte ve Yeni Sağ'ı "zamanımızda Popper ve Hayek gibi filozoflar tarafından revize edilen klâsik liberal rasyonalizm"den etkilenmiş olmakla suçlamaktadır (6).

Hayek: Muhafazakâr, Liberal veya Her İkisi Birden?

Ethics'de 1981'de yayınlanan makalesinde Gray Hayek'in ideolojik eğilimleriyle meşgul oldu; "Hayek'in yazılarının bu asırda bir liberal ideoloji üzerindeki en heyecanlı (hırslı) teşebbüslerden birini teşkil ettiğini ilan etti" (1989, 89) ve Hayek'i bir muhafazakâr değil bir liberal (100) olarak tasvir etti.

Gray, "Hayek as a Conservative"de (Salisbury Review, 1983) şöyle yazdı: Hayek'in düşüncesi "klâsik liberalizmin en iyi unsurlarını temsil eder" (1993a, 32, kezâ bkz.:33,38) fakat, "aynı zamanda muhafazakâr felsefenin en derin feresetlerinin bazılarında kaynaklanır ve onları orijinal ve uzlaşmaz (tavizsiz) bir tarza büründürür" (1993a, 32).

Gray, 1984'te yayınlanan Hayek'le ilgili kitabında Hayek'i yine bir karışım olarak tasvir etti, fakat, bu sefer, klâsik liberalizmi vurguladı. Gray şu sonuca vardı: Hayek "insan ve toplumla ilgili düşünceyi İskoç Aydınlanması

büyük geleneğine yönlendirmekte ve bize ilk olarak klâsik liberalizmin büyük filozofları tarafından ortaya konulan insanın özgürlük ve refahının şartlarını ve insanla ilgili hakiki bilginin terk edilmiş yolunu açmaktadır” (1984, 140; kezâ bkz. vii, 114, 130, 139).

Sonradan, Gray’in yazıları gitgide daha devletçi hâle geldi. İlk olarak 1992’de Institute of Economic Affairs tarafından eleştirel yorumlarla birlikte basılan Moral Foundations of Market Institutions adlı çalışmasında, Gray, fazlasıyla aktivist bir gündem geliştirirken Hayek’ten tasdik eder tarzda bahsetti. Gray, bir yerde, “Hayek tarafından savunulduğu gibi devlet harcamalarının millî hasılanın dörtte birine indirilmesi” hedefini ortaya koydu. (Gray 1993b, 112’de yeniden basıldı). Hayek gerçekten millî hasılanın dörtte birinin devlet tarafından harcanmasını savundu mu? Gray Hayek’in vergilendirmeyi şu şekilde tartıştığı satırlara atıf yapmaktadır;

Gerekli olan şey doğrudan vergilendirmenin maksimum oranına toplam vergileme yüküyle bir ilişki içinde sınırlanacak bir prensiptir. Bu türden en makul kural, doğrudan vergilemenin maksimum müsaade edilebilir (marjinal) oranını toplam millî gelirin devlet tarafından vergi olarak alınan oranında sabitleyen kural gibi görünmektedir. Bu demek olacaktır ki, eğer devlet millî gelirin %25’ini aldyysa %25 aynı zamanda bireysel gelirlerin herhangi bir parçasının maksimum doğrudan vergilendirme oranı olacaktır (Hayek, 1960, 323).

Açıktır ki, Hayek, yalnızca, marjinal ve ortalama vergi oranları arasındaki ilişkiyle ilgili görüşlerini anlatmak için sayısal bir örnek vermekteydi, arzuya şayan bir %25 oranını savunmamaktaydı. Gray, belki de, kendisinin Hayekçi fikirler için duyduğu heyecandan daha devletçi pozisyonlara kayışını kolaylaştırma teşebbüsüyle Hayek’i yanlış aktardı.

Ancak, çok geçmeden, Gray, Hayek’in fikirlerini reddetmeye başladı. 1993’te yayımlanan Beyond the New Right adlı derlemesinin girişinde şöyle yazdı: “Modernizmin dogmalarını [sorgulamada]... muhafazakâr düşünür en fazla malzemeyi Hayek veya Popper’ın düşüncesinde değil fakat Oakeshott ve Polanyi’nin düşüncesinde bulacaktır.” (1993b, xv; kezâ bkz.:xiii). Çok geçmeden Gray şöyle yazdı: “Onların hiçbiri [Hayek ve Popper] teşhis edilebilir (tanınabilir) bir İngiliz veya Avrupa muhafazakâr düşünce geleneğine ait değildi.” (1997, 187 n. 3; italik Gray’ait). Gray, “Herbert Spencer ve F. A. Hayek’in serbest piyasa liberteryenizmi”nden (1997, 74) ve “Hayek gibi neo-liberal ideologlar”dan (1995a, 55) bahsetmeye başladı.

Gray, Hayek’i “teknolojik gurur” (1993b, 144) ve ilerleme fikrine bağlılıkla itham etmektedir:

İlerleme fikri, modernitenin bastaklıklarından biri olan, Hayek’in “İlerleme kendi hatırı için bir harekettir” şeklindeki nihilist ve tipik dürüst ifadesinde semptomik olarak

ifade edilen, dinmez boşnutsuzluk hastalığını takviye eder. İnsan hayatıyla ilgili hiçbir görüş Green'in düşüncesinden ve bakiki muhafazakâr felsefeden daha ileri olamazdı (Gray, 1993b, 139).

“İlerleme kendi hatırı için bir harekettir” –Gray bize başka bir tartışma yapmadan bunun nihilist bir söz olduğunu söylüyor (Gray alıntı için sayfa numarası dahi vermiyor). Hayek'te bu altı kelimenin geçtiği tam metin şöyle:

Daha önce bilmediğimiz şeyi bilmek bizi daha akıllı insan hâline getirir. Fakat, bu, çoğu zaman, bizi, aynı zamanda kederli insanlar hâline getirir. İlerleme kısmen elde etmek için çabaladığımız şeylerin elde edilmesidir fakat bu demek değildir ki biz onun tüm sonuçlarını seveceğiz veya herkes kazanan olacak. Ve, isteklerimiz ve amaçlarımız aynı zamanda süreç esnasında değişmeye konu (tâbi) olacağından, ilerlemenin yarattığı yeni ilişkiler durumu daha iyi bir durumdur ifadesinin net (açık) bir anlamının olup olmadığı şüphelidir. Toplam bilginin ve tabiat üzerinde gücün büyümesi anlamında ilerleme, yeni durumun bize eskisinden daha fazla tatmin verip vermeyeceği hakkında fazla bir şey söylemez. Haz yalnızca elde etmeye çabaladığımız şeyin elde edilmesinde olabilir ve temin edilen durum bize pek az tatmin verebilir. Mevcut gelişme safhamızda durmak zorunda olsaydık, yüz yıl veya bin yıl önce durmuş olsaydık olacağımıza göre herhangi bir önemli anlamda daha iyi veya daha mutlu olacak mıydık sorusu muhtemelen cevaplanamaz bir sorudur.

Ancak, cevap önemli değildir. Mühim olan her bir anda ulaşılabilir görülen için başarılı bir şekilde çabalamaktır. İnsan zekâsının kendini ispatladığı şey geçmişin başarıları değil bugün ve gelecek için yaşamaktır. İlerleme kendi hatırı için bir harekettir, çünkü, öğrenmede ilerlemede ve yeni bir şey öğrenmiş olmanın etkilerindedir ki, insan zekâ melekelerini kullanır (Hayek, 1960, 41).

Bir kimse bu pasajı, dürüstçe, ilerlemeye idealist inanç itirafı olarak okuyabilir mi? Hayek, toplulukları rüzgârda dağıtmak anlamına bile gelse ilerlemeyi yürütmek için nihilist bir arzu mu sergilemektedir? (ve bu arada, Gray tarafından alıntılanan mülâhaza hangi anlamda Hayek'in “ayırıcı dürüstlüğü”dür?)

Gray, Hayek “Hiçbir yirminci yüzyıl muhafazakârı tarafından tasvip edilemeyecek... bir tarihî ilerleme doktrinine bağlanmış gözükmektedir” (1993a, 38) ifadesi için hiçbir delil sağlamamaktadır. Gray iddia ediyor ki, Hayek, “İngiliz tecrübesinden, piyasa kurumlarının kendiliğinden doğuşuyla ilgili debdebeli bir teori ortaya koymak için genelleme yapmaktadır ki bu teori tarih dışı genelliğinde, en fazla, dikkatsizlikleriyle Herbert Spencer ve Karl Marx'a benzemektedir. (1995a, 40 kezâ bkz.:1998a, 8). Böyle büyük bir iddianın atıflarla desteklenmesi beklenir, fakat Gray, sadece, bir sayfa zikretmeksizin, Hayek'in Fatal Conceit'ine referans veren bir dipnot sağlamaktadır. Gray, yine hiçbir referans sağlamadan ekliyor: “Hayek'in İngiltere'de pazar kurumları-

nın doğmasını paradigmatik olarak ele alışı onun daha önceki çalışmalarının birçoğunda ispatlanmaktadır.” (1995a, 186, n. 8). Gray, yine, bunu ispatlamak için çok zorlanacaktı.

Hayekyen Düşünce Övgüye Değer mi?

Gray, daha önceki çalışmalarında, Hayek'in düşüncelerini beğenmiş ve övmüştü (bilhassa 1984, 1993a'da yeni baskı ve 1993b'de yeniden basılan IEA yayınları). Fakat, yukarıda da belirttiğim gibi, daha sonra, Hayekyen düşünceyi reddetti. Gray'in dilinde, Hayek kötü piyasa güçlerinin ve onların ürettiği karışıklığın simgesi olmaktadır. Gray, Rusya'da “bir tür yarışan mafyalar anarko-kapitalizmi” yaratan “Hayekyen” özelleştirmeden söz etmektedir. (1995a, 57). “Hayek'in bahisçisi” (wager) olarak “sınırsız ekonomik büyüme ve engellenmemiş piyasa güçleri”ne işaret etmektedir. (1995a, 88) “Hayek'te ve ondan önce Herbert Spencer'da aşikâr olan toplumun piyasa mübadeleleri bağından başka bir şey olmadığı toplum görüşü”nden söz etmektedir (1995a, 101). Gray, “Hayek tarafından tasavvur edilen, yalnızca piyasa mübadeleleri gayri şahsî bağları tarafından bir arada tutulan toplum fikri”nin “en iyisinden bir mucize, en kötüsünden tabiat hâline dönüşün bir reçetesi” olduğunu ilan etmektedir (1993, b52)

Gray, Hayek'in düşüncesiyle ilgili yeni görüşlerini desteklemeye teşebbüs etmekte midir? Tek çaba (bu son alıntıya iliştirilen), Gray'in yalnızca Hayek'ten şu sözleri aktardığı bir dipnottur: “Büyük toplumun bütünü bir arada tutan yegâne bağlar ekonomiktir” (alıntılandığı yer Gray, 1993b, 180 n:6).

Yine kaynağa gitmeliyiz; bu sefer Hayek'in *Mirage of Social Justice*'ine (*Law, Legislation and Liberty*'nin 2. cildi):

Piyasamın kendiliğinden doğan düzeninin büyük avantajı onun yalnızca araç bağlantılı olması ve bu yüzden amaçlar üzerinde anlaşmayı gereksiz ve farklı amaçlar üzerinde uzlaşmayı mümkün hâle getirmesidir. Genel olarak ekonomik ilişkiler olarak adlandırılan şeyler gerçekten bütün araçların kullanımının farklı birçok amaçlar için mücadele edilmesi tarafından etkilenmesi olgusu tarafından belirlenen ilişkilerdir. “Ekonomik” teriminin bu geniş anlamındadır ki büyük toplumun parçalarının karşılıklı bağımlılığı veya insicamlılığı tümüyle ekonomiktir. Bu geniş anlamda bir büyük toplumu bir arada tutan bağların bütünüyle ekonomik (daha pratik olarak “catallactic”) olduğu fikri büyük hissî direniş yaratır... Şüphesiz doğrudur ki, Büyük Toplum'un genel çerçevesi içinde hiçbir anlamda ekonomik olmayan birçok diğer ilişki ağları vardır (Hayek, 1976, 112).

Hayek büyük toplumun bütününe çok sayıda farklı amaçların takibini temsil ettiğini söylemekteydi. Hayek üzerinde çalışan herkesin bildiği gibi, Hayek, Gray'in yaptığı yanlış aktarmanın ta kendisini önlemek için çok

sıkıntı çekmiştir. Hayek'in "ekonomik" kelimesi etrafında tırnak kullanması ve terimi tekrar tekrar "geniş anlam"da kullandığını belirtmesi, durumu açıklamaktadır. Hayek, biraz önce verilen pasajda olduğu gibi, sık sık, -aileler, ibadethaneler, topluluklar, kulüpler, arkadaşlıklar gibi- piyasa tarzı olmayan sosyal organizasyonların bir büyük toplumda birlikte var olduğunu ve yaşamaya çalıştığını belirtir. (bkz; meselâ; Hayek, 1944, 42; 1948, 23; 1973, 46; 1960, 37; 1988, 37).

Gray'in Hayek'le İlgili Düşünceleri Üzerine Son Mülâhazalar

Gray, kendisini Hayek'ten tefrik etmeye çalışmasına rağmen, Hayek'ten kazandığı kavrayışları kullanmaya devam etmektedir. Hayek'i kınamasına karşın, bize, "teoriler, bize, en iyi ihtimalle, yalnızca bizim ne kadar az bildiğimizi hatırlatabilir" demektedir. (1993b, 65). Hayek'ten alıntı yapabilir: "Bilimin en önemli görevi ... bilgimizin veya aklımızın sınırlarını keşfetmek olabilir." (Hayek, 1988, 62). "Liberalizm ahlâkî ve politik pratiğin bir biçimi, bir tarafgirlik türü olarak mütalâa edilecektir" ilanında (1989, 100) Gray yine Hayek'i alıntılatabilirdi: "Liberalizm(in) hedefi, gerçekten, çoğunluğu belli kurallara riayet etmeye ikna etmektir." (Hayek, 1960, 103). Isaiah Berlin'in insanın "fıtrî olarak eksik, tamamlanmamış, esas itibariyle kendi kendini dönüştüren ve kısmen belli (kesin)" olduğu görüşünü ifade ve tasdik ederek, Gray Hayek'in şu ifadesini de alıntılatabilirdi: "İnsanın kararları her zaman, başka bir şeye indirgenemez insan tabiatının bütünün bir sonucu olarak beliriyor olmalıdır." (Hayek 1952, 193). Bütün insanları rasyonel olarak bağlayan bir eleştirel ahlâk (in inşasına) ve (bunun) bir sonucu olarak evrensel bir medeniyetin yaratılmasına karşı çıkarken Gray Hayek'ten (aşağıdaki) alıntıyı yapmış olabilir:

Bir normun bir mevcut normlar sistemine uyup uymadığı yalnızca bir mantık problemi olmayacaktır, fakat, genellikle, mevcut olgusal şartlar içinde, yeni normun birbirine uygun davranışlar düzenine yol açıp açmayacağı problemi olacaktır. O hâlihazırda kabul edilmiş normlarla mantıksal olarak bütünüyle uyumlu görünebilir, ancak, o bazı durumlarda, var olan normların müsaade ettiği eylemlerle çatışan eylemlere müsaade ederse, diğer normlarla çatışabilir. Bu, bütün hukuk kurallarının sarıh öncüllerden çıkarsandığı, hukuku pür "normlar bilimi" olarak muameleye tabi tutan Kartezyen veya "geometrik hukuk" anlayışının böylesine yanlış/yanıltıcı olmasının sebebidir (Hayek 1973, 105-6).

Eğer Hayek Gray hakkında yorum yapabilseydi, Karl Kraus'un bir zamanlar dediğine benzer bir şey söyleyebilirdi: "küçümseyerek benden geriye bir kaç iyi şakadan başka bir şey kalmayacağını söyledi. En azından bu da bir şeydir; fakat ne yazık ki bu bile olmayacaktır; çünkü bir kaç iyi şaka uzun zaman önce -tarafından- çalındı." (Kraus 1990, 45).

Kehanet ve Vahiy

Gray olaylar hakkında telaşlı şekilde yazmaktadır. Beyond the New Right'in (1993b, xv) takdiminde şöyle yazmaktadır: "Geleneksel muhafazakârlığın sade gerçeklerine dönerek mevcut felaket ihtimalinden şimdilik kurtulabiliriz." Endgames'de (1997, 140) şunu söylemektedir: "Hayatlarımızı idare eden git-tikçe artan ölçüde anonim kurumlara meydan okuma demokratik özgürlükleri kadar caddelerde korkmadan yürüme özgürlükleri de ... her yerde risk altındadır" False Down'da ise şunları ifade etmiştir: "Anarşik piyasa güçlerinin ve azalmakta olan doğal kaynakların egemen devletleri daha da tehlikeli hasımlara dönüştüreceği bir trajik çağın kıyısında'yız" (1998a, 207).

Fakat, tehlike, "Yeni Sağ"ın, "piyasa"nın vb.nin siyasalarını benimserseniz, daha da büyük olacaktır. Gray devam eder: Meselâ, "GATT gibi Batılı liberal projeler" bütün insanî kültürleri ve toplulukları sınırlanmamış teknolojinin ve global piyasa kurumlarının sınırlanmamış (kısıtlanmamış) hegemonyasına tabi kılmayı hedeflemektedir." Bu süreçler "dünyada insanların insanların yerleştiği yerleri ve onların insan-olmayan çevrelerini viran etmekten kaçamaz (kaçınmaz)" (1995a, 181). "Bir liberal ütopya" tesis etme teşebbüsü "yalnızca liberal kurumlar tarihî mirasına zarar verecek atomistik hareketlerin doğması kesin sonucuna sahiptir." (1995a, 104). Açık göçmenlik gibi siyasalar ortak kültürün altını oyar ve reddedilmelidir - "yoksa Beyrut muhtemel kader olacak" (1993b, 59).

Gray, Schumpeter gibi, piyasa liberalizminin kendi tahribinin tohumlarını ektiğine inanır: Neo-liberalizm şimdi kendi kendisinin altını oyan bir siyasal proje olarak görülebilir. Onun siyasî başarısı neo-liberal siyasanın mutlak harcaacağı kültürel geleneklere ve menfaat takımlarına (constellations) bağlıydı" (1995a, 87). Özellikle, "Batılı kapitalist piyasa kurumlarının siyasal meşruiyeti fasılasız ekonomik büyümeye dayanır; ne zaman büyüme sendelerse, tehlikeye düşer" (1993b, 152). Gray uyarır, liberteryen kanadı desteklemeyin, çünkü o bir çöküşe doğru gitmektedir.

Fakat kötü haber verme bir şekilde kendi kendini sınırlayıcıdır. İnsanları ikaz etmek için özgül kehanetlerde bulunmak gereklidir ve kehanetler zamana hesap vermek zorundadır. Gray, bir defasında, bugün hiç kimsenin hatırlamamasını dileyebileceği bir kehanette bulunmuştur:

Aydınlanmanın meydana getirdiği nihilizmin kültürel tedavi şansı Batılı olmayan halklarda olabilir; o zaman bu halkların vazifesi kısmen kendilerini Batının enkazı tarafından yayılan (dökülen) döküntüden korumak olacaktır (1995a, 184).

GATT anlaşmalarının muhtemel sonucu, eğer uygulanırlarsa, sadece bir nesil içinde veya daha az sürede bir milyar veya daha fazla köylünün topraklarından ayılmasıyla Üçüncü Dünya tarımının harap olması olmayacak fakat aynı zamanda -Sir James

Goldsmith'in uyardığı gibi— ücretler düşer ve offshore sermayenin geri dönüşü yükselirken, ileri ülkelerde sınıf savaşı olacaktır (1995a, 114).

İngiltere'de internet kültürü muhtemelen insanlı uzay uçuşu etrafında gelişmiş kültür kadar marjinal ve geçici olacağı benzetilmektedir. Uzay misyonlarının siteleri daha şimdiden piramitlerin sitelerinden daha az ilgi uyandırmaktadır. Benzer şekilde, bir nesilden daha kısa bir sürede İnternet ateşli ihtilaflardan boğulmuş esnemeleri teşvik edecektir. Bütün futuristik havasına rağmen İnternet dünya görüşü bir teknolojik iyimserlik kültürüne döner ki bu —en azından İngiltere'de— telafi edilmez şekilde modası geçmiş bir kültürdür (1997, 139-40).

ABD, —serbest piyasacı ve dinî sağın egemenliğindeki Kongre'nin insiyatifi yoluyla; başka hiç bir ülkede paraleli olmayan bir tecrübeye girişmiştir— devleti toplumun refahı veya toplulukların muhafazası için herhangi bir sorumluluk üstlenmekten çekme, devletin fonksiyonlarını hukuk ve düzenin muhafazası ve bazı güya temel millî değerlerin telkinini- le alakalı bir baskıcı özle sınırlandırma tecrübesi (1997, 111).

Gray ABD'de “suç salgını” olduğunu iddia etmektedir (1997, 100; 1995a, 97). Şöyle yazmaktadır: “Amerikan şehirleri daimî insan yerleşimleri olmaktan çıkmıştır ve tabiat hâli şartlarına yaklaşmaktadır” (1997, 112). Oysa, A.B.D. Adalet Bakanlığı ağır şiddet suçlarının (tecavüz, soygun, ağır saldırı ve cinayet) 1993'ten beri ciddi oranda azaldığını ve yirmibeş yıl içindeki en düşük seviyede olduğunu bildirmektedir.

1998 yazındaki borsa çöküşünün zirvesinde Gray kehanetlerini ve uzun zamandır yaptığı —merkez bankaları, IMF ve özel borç verme ve yatırımı temin eden, garantiye alan ve sınırlayan devlet organlarını— ihtiva eden süreçleri “serbest piyasa” veya “kapitalizm” ile özdeşleştirme hilesini harekete geçirdi.

“Global kapitalizm ciddi bir krizde olduğu kabul edilmeye başlıyor. Bu her zaman böyle değildi. False Down adlı kitabın geçtiğimiz ilkbaharda yayımlandığında saldırıya uğrayacağımı tahmin ettim. Hayal kırıklığına uğramadım. Kitabı tenkit edenlerin çoğu kuşkucuydu. Bazıları global piyasanın bir çöküşe doğru gittiği iddiasını bir vahiysel fantezi sayarak reddetti. False Down'ın yayınlanmasının üzerinden altı aydan az bir süre geçtikten sonra bu iddia büyük ölçüde doğrulandı. Sarsılmaz görünen bir mutabakatın daimî olduğunu kabul ettiği rejim çökmeye başladı. Hiç şüphem yok, yakında geri getirilemez bir hatıra olacak. Bundan aşağı yukarı bir yıl sonra, bir global piyasanın bir dünya ekonomisini idare etmenin makul bir yolu olduğuna inanan bir tek kişi bile bulmak zor olacaktır (Gray 1998b).

Gray'in makalesinin yayınlanmasının üzerinden daha üç geçmeden Dow-Jones endüstriyel indeksi toparlandı ve daha yukarılara tırmanmaya başladı.

Gray'in ABD'yi Karalaması

Gray'in yazılarında ABD, İngiltere ve Avrupa kaçınılması gereken kötü ütopya olarak çok yer işgal etmektedir. Gray şuna işaret etmektedir:

Liberal Düşünce

ABD ve Avrupa arasında –ekonomilerinde, sosyal hayat biçimlerinde ve kamu kültüründe– derin, büyüyen ve çok muhtemelen geri çevrilemez bir ayrılma... Onların farklılıkları bir nesil boyunca veya daha uzun bir süre Nazizmi püskürtmedeki algılanan Sovyet yayılmacılığı tehlikesine cevap vermedeki ortak menfaatleri tarafından örtüldü. Post komünist dönemde bu farklar muhtemelen gittikçe artan ölçüde derinleşecektir (1997, 110).

Gray şöyle yazmaktadır: “İngiltere’de gerekli olan Amerikalılarla paylaşmadığımız, Avrupa’ya mahsus değerlerin açık bir şekilde algılanması”dır (111). ABD’de bulunanlar dâhil, akademisyenler ve entellektüeller için Amerikan kültürünü küçük görmek mutattır. Fakat Gray İngiltere’yi Amerika’ya karşı gerçekten hiddetli bir tavra tahrik etmeye niyetli görünmektedir:

Amerikan gerilemesinin ve Amerika’nın Avrupa’dan yavaş, müteredit fakat değiştirilemez şekilde uzaklaşması İngiltere’de herkesin de ülkenin şimdiye kadar daima sebatla kaçındığı tercihi yapması fikrini teşvik etmelidir (cesaretlendirmelidir) – ki bu karar bizim hayalî bir Atlantik medeniyetinin ileri karakolu olmakla bir Avrupa milleti olmak gerçek kaderimiz arasındadır (1997, 113).

Robert Skidelsky, “Gray’in Amerikan kapitalizmi nefreti visceraldir (bağırsaklarla ilgilidir)” yorumunu yapmaktadır (1998, 12).

Gray’in ABD’yi ithamları bir aşağılık (inferior) merakını (endişesini–korkusunu) besleme çabası ve farklı bir İngiliz kimliği iddiası olarak çarpıcıdır. Gray’in taktığının popüler etkisini yanlış hesapladığından şüphe ederim. Şüphe ederim ki İngiliz vatandaşları genel olarak (bütün olarak) onlarınki olarak adlandırılacak millî benliklerini, (onu) diğer ülkelerin varsayılan (supposed) millî karakterlerinden ayırmakta bulmazlar. Sanırım II. Dünya Savaşı’ndan ve özellikle Soğuk Savaş’ın bitişinden beridir Batı’daki eğilim bu benlik kaynağından uzak kalmıştır. Sanırım trend olumludur ve bütün liberallerce kutlanacak bir şeydir. Diğer kurumlar, insanlar için, zengin, insanî ve benlik olmaya uygun daha uygun bir benlik yaratmada millî kimlikten çok daha yararlıdır. Batılılar kendi benliklerini gittikçe daha fazla arkadaşlarıyla, aileleriyle, aşıklarıyla, meslektaşlarıyla, müşterileriyle, kişisel rakipleri ve hasımlarıyla, kilise topluluklarıyla satranç, briç ve poker arkadaşlarıyla, spor ortaklarıyla, email partnerleriyle ilişkilerinde ve işlerinde, hobilerinde ve ilgilerinde –edebiyat, film, müzik, spor vs.– bulmaktadır.

Gray, açık ki, bu trendden rahatsızdır. Rahatsızlığını şu şekilde ifade etmektedir: “Bizim için bugün İngiltere’de, bireycilik ve plüralizm bir tarihî kaderdir. Makul şekilde bu kaderi tadil etmeyi ve böylece onun bize sunduğu fırsatları en iyi şekilde kullanmayı umabiliriz; ondan kaçmayı umut edemeyiz” (1995a, 111).

Gray’e göre bireycilik ve plüralizm ABD’de aşırıdır ve kültürde mevcut her erdemi bozmaktadır:

ABD'nin devam edegiden patlaması, kültürel içe kapanışla Mesihçi icat arasında vahşi salınmaları ve gelecek on yıllarda bir tür Brezilyalaşmaya muhtemel kayışı, Avrupalılar için, eğer önemliyse, Amerikan modelinin ve sınırlanmamış bireyciliğin çöküşünün kanıtları olarak önemlidir (1997, 112).

[ABD'deki] sonuç, ırklar arasında düşük yoğunluklu savaşa varan şey dâhil, daha fazla sosyal bölünme olmuştur. İşler böyle gittikçe, ABD'deki ihtimal, ortak kültürel mirasın geriye kalan kısmı mültikültüralizmin parçalayıcı güçleri tarafından yok edildikçe, yönetilemezliğe yavaş bir kayıştır (1995a, 24).

Gray'in "bireycilik"le neyi kastettiğini tahmin etmek zordur. Terimi özellikle liberteryen siyasa anlamına gelecek şekilde yorumlamak anlamsız olmaktadır. Gray sık sık Amerika'nın yüksek suç ve mahpusluk oranlarına sahip olduğuna işaret eder (1995a, 97; 1997, 112, 140-43; 1998a, 2 113, 16-17). Fakat, bu problemler, Gray'in de itiraf ettiği gibi (1993b, 53), büyük ölçüde, kurban-sız suçları suç sayan gayri liberteryen siyasaların sonucudur. Hâlihazarda federe devletlerin hapisanelerinde yatanların yaklaşık %20'si ve Federal devletin hapisanelerinde yatanların %60'ı uyuşturucuyla ilgili ihlâller nedeniyle hapsedilmiştir ve uyuşturucu yasağı şiddet içeren bütün suçların önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Amerika'nın problemlerinin çoğuna suç, kötü okullar, yetersiz konut ve kamuya açık yerlerde düzensizlik dâhil, şüphesiz, kısmen, liberteryen olmayan politikalar sebep olmaktadır.

Gray'in eserlerinde ABD'yle ilgili yanlış yönlendirici iddialar bol miktarda mevcuttur. Bazı iddialar –geride kalan yirmi yılda Amerikalıların %80'ninin gelirinin "sabit kaldığı veya azaldığı" (1998a, 114), Amerika'da serbest piyasa politikalarının egemen olduğu (1998a, bölüm 5), veya "minimum devlet" idealinin... Washington konsensusunun özü olduğu (1998a, 200) – öylesine mantıksızdır ki, onları reddetmek bu meseleler üzerinde yorum yapan herkesin gayet iyi bildiği delilleri sayıp dökmek olacaktır (fakirin gittikçe fakirleştiği iddiasının çürütülmesi için bkz. Cox ve Alm 1999). Gray'in ABD'yle ilgili yanıltıcı iddialarının hepsini düzeltme teşebbüsü ayrı bir makale gerektirecektir.

Mamafih, Gray'in ifadelerinin üçüyle ilgili olarak ABD'de kilise davasının önemine işaret etmek isterim. İlk olarak, Gray Amerika'yı anlamlı toplum kurumlarında fakir bir yer, "Brezilyalaşmaya" meyilli bir ülke olarak resmetmektedir. (Brezilyalılar bu ifade hakkında ne düşünmeli?). Ancak, ABD'de kilise katılımı hemen hemen bütün Avrupa ülkelerindekinden çok daha yüksektir. (Iannoccone, Finke ve Starck 1997, 352; Iannoccone 1998, 1487). Gray (1998a, 126-27) Amerikan kilisesinin canlılığını kabul etmekte, fakat bunu yalnızca atavistik Amerikan fundamentalizminin delili olarak zikretmektedir. İkinci olarak, Gray, "bireycilik" ve "piyasa rekabetinin" toplulukları parçaladığını, sosyal bağları çözdüğünü vs. iddia etmektedir, fakat ABD kiliselerinin başa-

rısının ana sebebinin devlet müdahalesinin ve sübvansiyonlarının tamamen namevcudiyeti olduğunu ileri sürülmüştür (Iannaccone, Finke ve Stark 1997; Iannaccone 1998, 1489). Üçüncü olarak Gray Amerikan'ın "legalizm"ini ve anayasal kurumlara güvenini küçük görmektedir (Gray 1993b, 8), ancak, Amerikan kiliselerine devlet müdahalesinin namevcudiyetinin güçlü bir izahı, din için bir laissez-faire siyasi tesis eden İlk Düzeltme'dir (Iannaccone 1998, 1488).

Gray'in Elitizmi

Daha önce bahsedildiği üzere, Gray piyasa-liberal toplumunun kendi kendisinin altını oyucu olduğunu kabul etmektedir. Yazmaktadır ki, en büyük tehlike, "piyasanın kültürel ön şartlarının emin şekilde kendi kendilerini korumaya bırakabileceği zımnî varsayımı üzerine inşa edilecek" siyasaya müsaade etmektir (1993b, 64). Bireysel özgürlüğü ve sivil toplumu muhafaza etmek için devletin mülkiyet, rıza ve haksız fiil ilkelerini tasdik ve muhafaza etmesi yeterli değildir (1993b, 64). Politik istikrar ve meşruiyet polity'ye (devlete) geniş bir müracaata, hakkaniyet konseptlerine, kültürel normlara ve yerleşik beklentilere uygunluğa dayanır (1995a, 102). Çeşitli yerlerde liberteryen siyasaı eleştirirken Gray onun arzuya şayan olmayacağıyla siyasal olarak realist olmayacağı arasında gidip gelmektedir.*

Gray İngiliz toplumundan sanki o kendine mahsus kuralları olan bir kulüp gibi bahsetmektedir: "İngiltere'de sivil topluma giriş onun normlarına bağlı olmayı önceden farz eder (presupposes)... Bu ortak kültür, plüralizm sivil toplumun normlarının kendisini tehdit ettiğine plüralizme direnen kurumlar ve siyasalarla takviye edilebilir" (1993b, 59).

Şüphesiz her kulübün kendi memurları ve direktörleri vardır. Kulübü muhafaza etme "bir millî hayatta devamlılığın muhafızları" sınıfına dayanır (1995a, 87). Onlar kulübün muhtelif değerlerini takdir ederler ve onun ortak kültürünü dikkatlice korurlar. Kulüp direktörleri "kurumsal mirasımızı kıymetli ve ikame edilemez aracı yapılar ve otonom meslekler mirasını" korumalıdır.

Gray'in kulüp ve kulübün muhafızları görüşü onu pragmatik liberteryen siyasaı redde sürükler. Gray uluslararası serbest ticarete muhalefet eder çünkü global piyasa "tevarüs ettiğimiz iş kültürünün üzerine kurulu olduğu bir iş veya meslek idealini tahrip etmiştir" (1997, 123). Uyuşturucu yasağı hakkında Gray şöyle yazmaktadır: "Şimdi uyuşturucunun legalize edilmesi çağrısı ya-

* Meselâ, bkz. 1993b, 6, 10, 25, 51, 63,, 115. Chandran Kukathas (1992, 113) şu yorumu yapmaktadır: "(Gray'in) klasik liberalizmi reddetme sebeplerinden biri, korkarım, böyle bir felsefenin reel dünya politikasında bir pratik rol oynama kapasitesine sahip olmadığını düşünmesidir".

pan siren seslerine İngiltere'nin sosyal insicamından ve medenî yönetiminden geriye kalan şeyi muhafaza etmek isteyen herkes tarafından direnilmelidir" (1997, 133). Ulaşım siyasası hakkında: "Otomobilin şehirler üzerindeki etkisi insan nesillerinin beraber yaşadığı ve çalıştığı beşerî mekânları olarak şehirleri tahrip etmek olmuştur" (1993b, 160). Gray kamu politikasının bir çok alanlarında liberteryen politikaları kınar çünkü onlar kulübün geleneksel kalıplarını alt üst etmektedir. Sınırlanmamış piyasada "statü kısa ömürlüdür" (1995,99).

Gray, gönüllü aracı kurumların önemine sık sık işaret etmesine rağmen, sonunda, kulübü millet ve kulüp direktörlerini devlet memurları olarak görür. Gray'in "üstün siyasal form" olarak ulus-devlet tasviri en geniş şekilde onun Isaiah Berlin'in milliyetçilik görüşünü karakterize edişinde geliştirilmektedir (1996, 115). Çünkü bu karakterizasyon Gray'in düşüncesinin geniş kalıplarına uymaktadır ve çünkü Gray Berlin'in meseleyle ilgili görüşü olarak anladığı şeyi tenkit etmez. Gray'in, kendi görüşlerini temsil eden sözlerini alıyorum:

Esas beşerî birim –ki içinde insanın tabiatı tümüyle gerçekleşir- birey veya isteğe bağlı olarak değiştirilebilecek veya çözülebilecek bir gönüllü birlik değildir, fakat millettir; ... bağlı birimlerin, ailenin, kabilenin, klanın, bölgenin hayatları milletin yaratılmasına ve muhafazasına bağlıdır, çünkü onların mahiyeti ve amacı, çoğu zaman onların manası olarak adlandırılan şey, onun (milletin) tabiatından ve amacından kaynaklanır; ve bunlar bireysel insanları çözülemez ve analiz edilemez organik bütüne bağlayan eşsiz ilişkinin rasyonel analiziyle anlaşılabilir, fakat bir özgül (özel) farkında oluşla anlaşılabilir, ki bu organik bütünü Burke toplumu, Rousseau halkla, Hegel devletle özdeşleştirmiştir, fakat o milliyetçiler için sosyal yapısı ve devlet biçimi ne olursa olsun, bir millettir ve yalnızca bir millet olabilir (1996, 105-6).

Berlin'le ilgili kitap Gray'in siyaseti ve devleti onayladığı yegane yer değildir. Başka bir yerde "siyasetin esas oluşundan [tekrar inşa etmekten]" (1995a, 130); İngiliz devletinin "toplamda (neticede) medenîleştirici bir kurum" olmasından (1997, 133), "bütün insanları herkesin sadakat atfetmesi (göstermesi) gereken bir devlete aktif vatandaşlar olarak [eklemekten]" (1993b, 59) söz etmektedir.

Benim gibi bir pragmatik liberteryen için Gray'in ulusal kulübün muhafızı ve çobanı olarak devleti kucaklamasının iki şekilde yorumlanabilir vardır. Bir yorum şudur: Gray, basitçe, şu iddialara inanmak için sebep görmez. İlk olarak, toplumun veya kulübün kimliğinin bir temeli olarak devlet, ciddi biçimde, gönüllü ve mahallî kurumlardan aşağıdır. İkinci olarak, liberteryen ilkeler devlet küçük kaldığı –özellikle küçük kaldığı- zaman paylaşılabilir ve muhafaza edilebilir (gerçekten, Gray [1993b, 35] böyle söyler). Üçüncü olarak, geniş ve mobil bir toplumda güven ihtiyacı en iyi bir liberteyen legal çerçeve içinde işleyen gönüllü kurumlar tarafından karşılanır (Klaein 1997b, 1999b). Dördüncü olarak bir büyük, mobil toplumda toplumun ve hayatın

dokusunun temeli en iyi bir liberteryen legal çerçeve içinde işleyen gönüllü kurumlarca karşılanabilir. Beşinci olarak, bulunduğumuz nokta açısından bireysel onuru ve bireysel sorumluluğu geliştirmek için gerekli temel reformlar liberteryen reformlardır (Klein 1997a). Altıncı olarak, ne İngiltere’de ne de ABD’de toplum dikiş yerlerinden patlamaktadır.

Gray bu iddiaları, en azından onların bazılarını kabul etmelidir. Çünkü, eğer kabul etmezse, onu rahatsız eden şeyin değişmekte olan ve John Gray gibiler için gittikçe daha az kullanışlı (yararlı-use) olan dünya olduğunu düşünmeye itiliriz. Onun gündemi, özünde bir yönetici elit sınıfın statüsünü muhafaza etmek gibi görünmektedir, ki kendisi bu sınıfın etkili ve saygı gören bir üyesi olmayı arzu etmektedir.

Meselâ, Gray niçin ABD’yi asılsız ve abartılı bir şekilde tasvir etme ihtiyacı duymaktadır? Çünkü, haklı olarak ifade ettiği gibi, “ABD artık teşhis edilebilir bir ortak kültüre ve böyle bir kültür için konuşabilecek bir siyasî sınıfa sahip değildir” (1997,112). Amerika’da kamu politikası daha liberteryen olmaya doğru gitmekle beraber, devlet bir millî kulübün veya ortak kültürün lideri olarak kötü şekilde bocalamaktadır (Gray [1998b] son olaylar hakkında eğlendirici şekilde yazmaktadır: “ABD’de siyasî sınıf hâlihazırda seri fellatio-nun (erkeklerle yönelik seri oral seksin) bir cinsel ilişki teşkil edip etmediğiyle meşguldür”). Her geçen gün Amerika kulüp olma vasfını kaybetmektedir.

Fakat, bu gelişme Gray’in korkunç bir şey olarak anlattığı sosyal çöküş hakkında önceden bilgi verme durumunda değildir. Gray, toplumun bir geleneksel elitler yönetici sınıfına ihtiyacı olduğu fikrini muhafaza etmek için Amerika’yı ahlâkî çöküş ve düzensizlik içinde görme ihtiyacı duymaktadır.

John Gray: İdeolojik Göçmen

Beyond the New Right’tan beridir, Berlin’le ilgili kitabı hariç, Gray yazılarında ağzının iki köşesiyle konuşmada yüksek bir kabiliyet sergilemiştir. Bir yerde bir siyasayı veya onun destekleyicilerini kınamakta, fakat başka bir yerde bu siyasaya karşı çıkanları kınamaktadır. Gray’in konumunu ayırt etmek suistimalleri tartma egzersizine dönüşmektedir. Shearmur (1997) yorumladı: “Gray’in yazılarının tuhaf taraflarından biri şudur: O, sık sık, kendisinin gayet yakın zamanlara kadar savunur görüldüğü pozisyonları eleştirir, ki bu pozisyonlar en kötuleyici terimlerle ve sanki yalnızca bir aptal veya bir düzenbaz tarafından savunulabilecek pozisyonlarmış gibi sunulur.” *False Down*’la ilgili bir eleştiride Skidelsky Gray’in göçmen kalıplarına işaret etmektedir.

Gray’in entellektüel dönüşleri efsanevî olmuştur. 1980’lerde bir Thatcher’cydi. (Demir Leydi bir seferinde bana “John Gray’e ne oldu? O bizden biriydi” dedi). Sonra moda o-

lan komüniteryenizmi benimsedi. Son kitabından bükme varırsak, Marx'ın –umudun tükendiği fakat canlı bir felaket vehmine sahip- bir “Reaksiyoner” olarak adlandırmış olacağı şeydir. Her rolü ibtirarla ve gösterişle oynamaktadır. Fakat, bugün savunduğu yarı savunmadığı böylesine çok şeyle onun argümanlarını ne derece ciddiye almak gerektiğini bilmek zordur (Skidelsky 1998, 11).

Gray klasik liberalizmden göç etmiş entellektüellerin en dikkat çekici örneklerinden biridir. İdeolojik göçmenliğin şöhret getirici bir tarafı vardır. *Beyond the New Right*'ın (1993b) arka kapağı Gray'in (bir zamanlar) “Yeni sağ” ile çok yakından bağlantılı olduğunu fakat şimdi “Yeni Sağ ideolojinin ideolojik aşırılıklarının bir tenkidini ve Yeni Sağ'ın kendisinin radikal bir eleştirisini” sunduğunu belirtmektedir. *Enlightenment's Wake* (1995a) adlı kitabın arka kapağı kitabın “John Gray'in yeni pozisyonunun unsurlarını ortaya koyduğunu” ifade etmektedir. *Liberalism*'in ikinci edisyonunun (1995) arka kapağı ilk edisyondan (1986) beri “yazarın görüşlerinin önemli ölçüde değiştiğini” yazmaktadır. *False Dawn*'ın (1998a) kapağı John Gray'i “Yeni Sağın eski bir destekçisi, inanıyor ki...” diye ilan etmektedir.

İdeolojik göçmenler özel ve önemli vakalardır. İdeolojik göçmenlerin eserlerinde bulunan ideolojik kaymalar kamu felsefesindeki yarışan perspektifler hakkında özel feraset verir. İdeolojik göçüşün tekil bir örneğini yararlı şekilde analiz etmek için kişinin bütün karakteri ve düşünceleri hakkında bir kavrayışa ulaşmak önemlidir.

Daha Sıkı Takip Edilmiş Liberteryenizm

Liberteryenizm fiili devlet kudretinin manivelalarının şu veya bu şekilde kullanılması gerektiğini şart koşmaz. O, temelde, manivelaların varolmamasını savunur. Bu arada iktidar iktidar olması hasebiyle kamu söylemini (public discourse) etkiler. Devletler yayın lisanslarını kontrol eder ve okulları, üniversiteleri, radyo programlarını ve posta sistemini idare eder. Devlet haberleri yapar. Devlet, ABD'de onmilyonlarca kişiyi istihdam etmekte ve millî gelirin yaklaşık %40'ını harcamaktadır. Devlet herşeyi vergilendirmekte ve regüle etmekte ve değişen derecelerde herkesi sübvansiyeye etmektedir. Polite toplumda (toplumun üst tabakalarında) önemli bir yere gelmek isteyen herkes devletle ilgili geleneksel fikirlere sesli olarak gülmemesinin iyi olacağını bilmektedir. İktidar sahipleriyle oturup konuşma davetleri peşinde olan herkes liberteryen oluşumlardan kaçmalı ve kendini bütün şüphelerden arındırmalıdır.

Liberteryenizm aynı zamanda kendi gücü tarafından talihsizleştirilen (cursed) bir reform gündemidir. Akıllı liberteryenlerin özgürlük maksimini iyi tanımlanmış, geniş biçimde kabul edilebilir ve uygulanabilir, ve büyük ölçüde arzuya şayan sayma (regard) derecesi diğer ideolojik kamplardaki kimse-lerin kendi lider maksimlerini iyi tanımlama, geniş biçimde uygulanabilir ve

büyük ölçüde arzuya şayan sayma derecelerinden çok daha büyüktür. Bir anlamda o her şeyde en çok olması gereken bir çizgidir, çünkü o bütün olma suçlamalarına sebep olur. Liberteryen zihinde özgürlük düsturunun büyüklüğü çoğu zaman diğer insanları onun özgürlüğü her zaman açıkça tanımlanmış, her yerde uygulanabilir ve daima arzuya şayan bir aksiyom olarak gördüğünü düşünmeye sevk eder. Gray gibi tenkitçiler liberteryenizmi sıkı (su geçirmez) tanımlara, mutlaklara ve temellere sahipmiş gibi yapmakla kınarlar ve bu yüzden liberteryenizmin reform gündemi için teklif edilen özlü tezlerle meşgul olmaktan çok onu biçimsel temellerde bertaraf etmeye teşebbüs etmektedir.

Liberteryenler aşağılamaları ve kabadayılıkları özgürlük maksiminin sınırlarını vurgulayarak ve onun erdemlerini karşılaştırmalı olarak izah ederek püskürtebilirler.

Kaynakça

- Boaz, David. 1997. *Libertarianism: A Primer*. New York: Free Press.
- Cox, W. Michael and Richard G. Alm. 1999. *The Myth of Rich and Poor*. New York: Basic Books.
- Gray, John. 1983. *Mill on Liberty: A Defence*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Gray, John. 1984. *Hayek on Liberty*. Oxford: Blackwell.
- Gray, John. 1989. *Liberalisms: Essays in Political Philosophy*. London: Routledge.
- Gray, John. 1993a. *Post-Liberalism: Studies in Political Thought*. London: Routledge.
- Gray, John. 1993b. *Beyond the New Right: Markets, Government and the Common Environment*. London: Routledge.
- Gray, John. 1995a. *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*. London: Routledge.
- Gray, John. 1995b. *Liberalism*. Second edition. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gray, John. 1996. *Isaiah Berlin*. Princeton: Princeton University Press.
- Gray, John. 1997. *Endgames: Questions in Late Modern Political Thought*. Cambridge: Polity Press.
- Gray, John. 1998a. *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*. Granta.
- Gray, John. 1998b. "Not for the First Time, World Sours on Free Markets." *The Nation*, October 19.
- Hayek, Friedrich A. 1944. *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.

- Hayek, Friedrich A. 1948. *Individualism and Economic Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich A. 1960. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich A. 1973. *Law, Legislation and Liberty, Volume 1: Rules and Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich A. 1988. *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iannaccone, Laurence R. 1998. "Introduction to the Economics of Religion." *Journal of Economic Literature* 36, September: 1465-96.
- Iannaccone, Laurence R., Roger Finke, and Rodney Stark. 1997. "Deregulating Religion: The Economics of Church and State." *Economic Inquiry* 35, April: 350-64.
- Klein, Daniel B., editor. 1997. *Reputation: Studies in the Voluntary Elicitation of Good Conduct*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Klein, Daniel B. 1998a. "Liberty, Dignity, and Responsibility: The Moral Triad of a Good Society." In his *3 Libertarian Essays*. FEE Occasional Paper, Number One. Irvington, NY: Foundation for Economic Education.
- Klein, Daniel B. 1998b. "Discovery and the Deepselves." *Review of Austrian Economics*, forthcoming.
- Klein, Daniel B. 1999. *Assurance and Trust in a Great Society*. FEE Occasional Paper, Number Two. Irvington, NY: Foundation for Economic Education.
- Kraus, Karl. 1990. *Half-Truths and One-and-a-Half Truths*. Edited by Harry Zohn. Chicago: University of Chicago Press.
- Kukathas, Chandran. 1992. "Freedom versus Autonomy." *A commentary on (and printed with) John Gray's The Moral Foundations of Market Institutions*. London: Institute of Economic Affairs.
- Rothbard, Murray N. 1982. *The Ethics of Liberty*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.
- Shearmur, Jeremy. 1997. "Gray's Progress." Ms., *Department of Political Science*, Australian National University.
- Shearmur, Jeremy and Daniel B. Klein. 1999. "Good Conduct in a Great Society: Adam Smith and the Role of Reputation." Reprinted in Klein 1999.
- Skidelsky, Robert. 1998. "What's Wrong with Global Capitalism?" *Times Literary Supplement*, no. 4956, March 27: 11-12.
- Smith, Adam. 1978. *Lectures on Jurisprudence*. Edited by R.L. Meek, D.D. Raphael, and P.G. Stein. New York: Oxford University Press.

Çeviren: Atilla Yayla

Liberal Düşünce